

Соломія ГРЕБЕНЯК

**„DECUS ET GLORIA...“:
ЛАТИНОМОВНА ШКІЛЬНА ДРАМА
ПРО КОСТЯНТИНА ВЕЛИКОГО 1759 РОКУ
В БУЧАЦЬКОМУ ВАСИЛІАНСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ**

У навчальних закладах латинської Європи, особливо в колегіумах чернечих орденів, у середині XVI ст. було сформовано новий жанр ранньомодерної драматургії — „шкільна драма“, що поєднував антично-класицистичну традицію із середньовічно-християнською (містерії, міраклі, мораліте). Шкільну драму як елемент освіти та виховання молоді у своїх освітніх осередках практикували незалежно від конфесійности — ченці та черниці таких латинських орденів, як піяри, театинці, бенедиктинці чи бригідки, а також монахи-василіяни, зрештою, православні й протестанти. У багатьох статутах тогочасних європейських навчальних закладів ішлося про шкільні вистави як обов’язкові. Шкільний театр був пов’язаний із предметом поетики і мав навчальну функцію, а також служив морально-дидактичному та естетичному вихованню. На українських землях Речі Посполитої шкільна драма з’явилася завдяки єзуїтам, які сформували „педагогічний канон“, що став взірцевим для уніатів, православних, а також для католицьких орденів.

Дослідження історії освіти ранньомодерної України крізь призму шкільної драми залишається перспективним напрямом в українській історіографії. Особливо придатними виглядають такі студії в категоріях української шкільної драми у ранньомодерних монастирях, зокрема василіянських. В українській і польській історіографії написано чимало про єзуїтську шкільну драму, зокрема, створену в монастирях на українських землях. Її досліджували такі історики, як Станіслав Віндакевич¹, Володимир Резанов², Юліян Леванський³, Ян Поплатек⁴, Ян Оконь⁵, Малгожата Мешек⁶ та ін. Також не менше сказано про драматичну традицію брат-

¹ Windakiewicz S. Teatr kolegiów jezuickich w dawnej Polsce.— Kraków, 1922.— S. 388.

² Резанов В. Из истории русской драмы. Школьные действия XVII—XVIII в. и театр иезуитов.— Москва, 1910.— С. 347.

³ Lewański J. Popularny dramat i teatr polskiego Odrodzenia // Odrodzenie w Polsce.— Warszawa, 1956.— Т. 4.— С. 329—429.

⁴ Popłatek J. Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce.— Wrocław, 1957.— S. 226.

⁵ Okoń J. Dramat i teatr szkolny: sceny jezuickie XVII wieku.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970.— S. 455.

⁶ Mieszek M. Intermedium polskie XVI—XVIII wieku (teatry szkolne).— Kraków, 2007.— 504 s.; ії ж. О intermediach w pijarskim teatrze szkolnym // Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica.— Łódź, 2006.— N 8.— S. 81—88.

ських православних шкіл та академій у працях Івана Франка⁷, Лідії Корній⁸, Миколи Сулими⁹, арх. Ігоря Ісіченка¹⁰, Пауліни Левін¹¹. Натомість тексти драм (особливо латиномовні) василіянських колегіумів залишаються малодослідженими, зокрема, не завжди розглядаються в категоріях саме „української шкільної драми“. Найбільше до вивчення василіянської драми в останні десятиліття спричинилися польські дослідниці Марія Злотковська¹² і Беата Лоренс¹³. Також у „Записках ЧСВВ“ час від часу виходили статті василіянина Мелетія (Войнара)¹⁴ про василіянське шкільництво, де побіжно згадували і про шкільні театри. Та, попри те, латиномовні василіянські драматичні твори зазвичай були обділені увагою дослідників, можливо, саме через свою лінгвістичну особливість. Відтак у цій статті на прикладі тексту однієї латиномовної шкільної драми з Буцацького василіянського колегіуму зроблено спробу дослідити роль шкільної драми у навчальному процесі василіян як одного з важливих елементів окциденталізації культурних практик василіянських чернечих спільнот ранньомодерної України.

Буцацький колегіум

Початок освітньої діяльності Чину святого Василія Великого (далі — ЧСВВ) припадає на перші десятиліття XVII ст., коли власне і було засновано єдиний східнохристиянський чернечий орден у Речі Посполитій. У 1700—1792 рр. діяло 15 василіянських колегіумів, що було третім показником після єзуїтів та піярів за кількістю навчальних закладів у Речі Посполитій¹⁵.

Буцацький василіянський колегіум був одним з основних освітніх осередків Литовської провінції ЧСВВ. Його заснували 1754 р. за підтримки

⁷ Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1983.— Т. 29.— С. 293—336.

⁸ Корній Л. Українська шкільна драма і духовна музика XVII — першої половини XVIII ст.— К., 1993.— С. 145.

⁹ Сулима М. Українська драматургія XVII—XVIII ст.— К., 2005.— С. 368.

¹⁰ Ісіченко І., арх. Історія Української літератури: Епоха бароко XVII—XVIII ст.— Львів, 2011.— С. 568.

¹¹ Lewin P. *Intermedia wschodniosłowiańskie XVI—XVIII wieku.*— Wrocław, 1967; іі ж. *Wykłady poetyki w uczelniach rosyjskich XVIII w. (1722—1744) a tradycje polskie.*— Wrocław, 1972; іі ж. *Ukrainian Drama and Theater in the Seventeenth and Eighteenth Centuries.*— Edmonton; Toronto, 2008.— P. 218.

¹² Дисертацію М. Злотковської опрацьовано на підставі мікрофільму з Національної бібліотеки у Варшаві: Zlotkowska M. *Uniate Basilian School Drama (1751—1781). A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Slavic Languages and Literatures).*— Michigan, 1981.— Biblioteka Narodowa, Mf. A.1355.— P. 318.

¹³ Lorens B. *Tendencje oświeceniowe w bazylińskim teatrze szkolnym w Buczaczu w drugiej połowie XVIII wieku* // *Poznańskie studia slawistyczne.*— Poznań, 2018.— N 15.— S. 173—192.

¹⁴ Wojnar M. *Basilian Seminaries, Colleges and Schools* // *Записки ЧСВВ.*— Рим, 1974.— Т. 9.— С. 48—64.

¹⁵ Bieńkowski L. *Kultura intelektualna w kręgu Kościoła Wschodniego w XVII i XVIII w.* // *Dzieje Lubelszczyzny.*— Warszawa 1989.— Т. 6: *Między Wschodem i Zachodem.*— Cz. 1: *Kultura umysłowa.*— S. 117; Lorens B. *Szkoły przy klasztorach bazylińskich w Galicji na tle austriackiej polityki oświatowej w latach 1772—1850* // *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX / Red. M. Stolarczyk, A. Kawalec, J. Kuzicki.*— Rzeszów, 2011.— S. 232, 237.

польського магната — канівського старости Миколи Василя Потоцького. Упродовж 1754—1784 рр. у Бучацькому колегіумі навчалося, за деякими підрахунками, 10 474 студентів, а це — 350 учнів щороку. Рівень матеріального забезпечення навчального закладу суттєво залежав від фінансової підтримки фундатора. З наявних документів видно, що патрон Бучацького колегіуму утримував також конвікт (гуртожиток для студентів при колегіумі) і власним коштом фундував проживання 12 учням з числа збіднілої шляхти¹⁶.

Навчання у василіянському колегіумі було влаштоване за зразком єзуїтських публічних шкіл. Зокрема відомо, що Бучацький колегіум діяв у форматі п'ятирічної гімназії, де вивчали п'ять вільних наук: інфіму, граматику, синтаксис, риторику та поезику. Вже з 1773 р. на прохання керівництва Литовської провінції ЧСВВ та за погодження М. Потоцького було розпочато викладання філософії. Саме у той період чисельність студентів у колегіумі зросла приблизно вдвічі¹⁷.

Мовами навчання у колегіумі були польська та латинська. Розмовну руську мову використовували для богослужінь, під час проповідей чи катехизації, у церковних піснях та полемічній літературі. Проте єдиним руським текстом, записаним латиницею у щоденнику настоятелів Бучацької обителі „*Diarium actorum*“ (далі — *Щоденник*), був своєрідний „гімн“ колегіуму про Святий Хрест, який на прохання фундатора щодня співали на Службі Божій для студентів¹⁸. Польська — була мовою документів. Нею писали листи, видавали укази та літературні твори. Практично польською вели саме викладання предметів та комунікацію у побуті. Латинська, крім того, що виконувала функцію сакральної мови в латинському світі, була і мовою вчености. Її вивчали впродовж п'яти років, активно впроваджуючи в розмовний обіг студента. Зауважимо, що, за твердженням Марії Підлипчак-Маєрович, бібліотеки василіянських монастирів були виразно латинопольськими¹⁹. Приміром, у бібліотеці Бучацького монастиря, якою користувались і студенти колегіуму, за даними інвентарного опису 1769 р., налічувалось близько 200 книжкових одиниць, з яких 90 відсотків латинопольські видання²⁰. Церковнослов'янська була мовою сакральною, призначеною для Літургії та церковних писань за візантійсько-слов'янським церковним обрядом²¹. Та на рівні дослідження Бучацького василіянського колегіуму прикладів використання церковнослов'янської мови не вдалося простежити.

¹⁶ Lorens B. Regulaminy szkolne bazylińskiego kolegium w Buczaczu na tle programów szkolnictwa staropolskiego // *Czasy Nowożytne*.— Warszawa, 2013.— N 26.— S. 156.

¹⁷ Лоренс Б. *Diarium actorum collegii Buczacensis* як джерело відомостей про діяльність василіянської колегії в Бучачі в другій половині XVIII // *Історія релігії в Україні*. Науковий щорічник 2013.— Львів, 2013.— Кн. 1.— С. 248.

¹⁸ Illustrissimo et excellentissimo Domino Nicolao In Potok, Buczac, Horodenka et Gologury Potocki Capitaneo Canoviensi etc. Gratosissimo suo Fundatori et protectori Scholae Buczacenses cum adjuncto pro duodecim Personis Convictu sub regimine Ordinis Sancti Basilii Magni ... explicantes.— Poczajov, 1759.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10887834_00048.html

¹⁹ Підлипчак-Маєрович М. *Bazylianie w Koronie i na Litwie*. Szkoły i książki w działalności zakonu.— Warszawa; Wrocław, 1986.— S. 38—39.

²⁰ Альмес І. Латино- і польськомовні стародруки монастирського походження у фондах Державного архіву Тернопільської області // *Архіви України* (Київ).— 2015.— № 4.— С. 218—223.

²¹ Підлипчак-Маєрович М. *Bazylianie w Koronie i na Litwie*...— S. 33.

**JLLUSTRISSIMO
ET
EXCELLENTISSIMO
DOMINO DOMINO
NICOLAO
In Potok, Buczacz, Horodenka, & Gologury
POTOCKI
CAPITANEO CANIOVIENSI &c.**

Gratiosissimo suo

FUNDATORI & PROTECTORI

Scholæ Buczacenses cum adjuncto pro duodecim
Personis Convictu sub regimine Ordinis Sancti Ba-
filii Magni Provinciæ Lithvanæ à Serenissima AU-
GUSTI III. Regis Poloniarum Majestate per speciale
Privilegium firmatæ & approbatæ, in vim debitæ,
perennaturæ gratitudinis hanc Synopsim rectefactorum
CONSTANTINI Magni Cæsaris Magnam similitu-
dinem Sibi in Præsentiarum tenore explicantes

D. D. D.

Anno æræ Christianæ MDCCLIX.

Mense Februario Die XXIV.

*Typis S. Regiæ Maieſtatis Monasterii Poczojoviensis,
Ordinis S. Basilii Magni.*

A

До категорії студентів переважно належали католицькі та унійні шляхтичі з Руського, Белзького, Подільського та Волинського воєводств²², які становили найбільшу частку учнівського складу — 70 відсотків. Діти унійних священників становили 15 відсотків, а діти міщан — 5 відсотків. Відсоткова кількість учнів у зазначених трьох групах відрізнялася від року до року²³. Щороку зростала чисельність студентів латинського обряду. Це можна пояснити зростанням престижу Бучацького колегіуму серед шляхтичів Подільського та Руського воєводств, а також зменшенням nobilitetu унійного обряду.

Викладацький склад того часу формували троє професорів, які зазвичай були еромонахами, тобто ченцями у священничому сані, та належали до складу Литовської провінції ЧСВВ. Один із професорів викладав інфіму, другий — граматику та синтаксис, а третій — поетику й риторику. З 1773 р. в нотатках *Щоденника* згадується четвертий професор, який викладав філософію та водночас виконував функцію префекта колегіуму, — здійснював його загальне управління. Зміна складу професорів була звичною справою. Як правило, тривалість перебування професорів у викладацькому складі колегіуму становила від одного до чотирьох років. Зі *Щоденника* дізнаємось, що в період між 1754—1781 рр. четверо василіян виконували обов'язки ректора Бучацького колегіуму: Ян Єронім (Нерезій), Маврицій (Каськович), Інокентій (Мшанецький) і Петро (Ляпінкевич)²⁴.

Окрім обов'язкових навчальних дисциплін, студентська формація відбувалася через додаткові, проте не менш важливі практики, такі як щоденна участь у богослужіннях та молитвах, причетність до релігійних братств (содалцій), гра в театрі чи шкільному оркестрі. Із записів *Щоденника* дізнаємось, що важливим елементом Бучацького колегіуму, що вирізняв його з-поміж інших василіянських шкіл, був просторий зал з класичною сценою та місцями для глядачів, який використовували для шкільних театральних виступів²⁵. У василіянських колегіумах шкільний театр був частиною освітнього процесу, а також використовувався як інструмент впливу та комунікації з місцевою громадою. Завдяки сценічним виступам молодь готувалася до публічних промов, удосконалювала мистецтво вимови та поведінки перед глядачем, покращувала знання латинської мови, а також біблійної історії. Крім того, шкільні вистави залучали численних пошанованих відвідувачів, популяризували та „рекламували“ педагогічні методи, приваблювали майбутніх студентів.

Acta scholarum Buczacensium

Чимало літературних творів василіян дійшло до нашого часу у вигляді рукописних документів, зібраних у збірники, що впорядковані хронологічно. Одним із таких є корпус документів публічного навчального закладу василіян у Бучачі за 1758—1763 навчальні роки — „*Acta, quibus publica scholarum Buczacensium, inscribuntur opera, studio et labore ma-*

²² Lorens B. Szkoły przy klasztorach bazylikańskich w Galicji...— S. 226.

²³ Zlotkowska M. Uniate Basilian School Drama...— P. 25.

²⁴ Лоренс Б. Diarium actorum...— С. 248.

²⁵ Там само.— С. 250.

gistrorum constripta etc.“²⁶ В основу збірника входять твори як більшої форми: префації, промови, ґратуляції, драми, вправи з красномовства, так і меншої: оди, елегії, діалоги, вірші й пісні. Твори написані латинською та польською мовами. Такого роду манускрипти, як „*Acta scholarum Buczacensium*“, слугували записниками літературної творчості василіянських викладачів та студентів у певному колеґіумі. Поширення рукописних збірників подібного змісту простежується також у єзуїтів, зазвичай під назвою „*Liber dramatum*“²⁷.

За фоліацією досліджуваний манускрипт налічує 806 сторінок. Мова творів латинська й старопольська. На титульному аркуші, оздобленому символічним малюнком дерева та печаткою, вказана назва збірника з інформацією про ректорів, за управління яких, власне, і був сформований манускрипт. Наступна сторінка містить нотатку про автора, що підготував вправи для шкільних диспутів. Декоративні особливості манускрипту зводяться до мінімуму. Оздоблює рукопис поодиноким гравюром герба родини Нерезіїв²⁸, представник якого василіянин Ян Єронім був першим ректором колеґіуму²⁹. Записи у збірнику зроблені різними почерками і відрізняються між собою якістю. Структура рукопису побудована за хронологічним принципом. У верхньому колонтитулі кожної сторінки зазвичай вказано рік написання певного тексту, натомість у нижньому колонтитулі — ректора колеґіуму. Так, безперервно написані на кожній сторінці скорочення формують такий напис: „*З керівництва поважного і шановного пана отця Мавриція Каськовича*“ („*Sub Rectoratu Venerabilis Reverendissimi Domini Patris Mauricii Kaskowicz*“).

У збірнику простежується закономірність у розміщенні різних літературних творів. Як правило, початок і кінець навчального року супроводжується розлогими латиномовними академічними промовами ректора, префекта й фундатора Бучацького колеґіуму. Опісля подано список викладачів на певний навчальний рік. Вітальні вірші, присвячені професорам та ректору, — здебільшого польською мовою, елегії й пісні кожного року представлені по-різному. Також протягом усього навчального року створювалися твори на християнську тематику, присвячені переважно Непорочному Зачаттю Пресвятої Діви Марії, Розп'яттю Ісуса Христа чи бичуванням нашого Господа. Це переважно промови, елегії та пісні, середнє число яких в одному році дорівнює шести. Драматичним творам завжди передують промови, що присвячені їм. Два драматичні твори, здебільшого трагедію та комедію, ставили у лютому та липні кожного навчального року. Опісля є згадка про екзаменаційний колоквиум. Така структура чітко вказує, що на формування збірника впливав академічний календар Бучацького колеґіуму.

Щодо загальної кількості творів, представлених у манускрипті, то їх число сягає 146. Відсоткову більшість становлять промови, далі йдуть

²⁶ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБ України), відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 4787/II — *Acta, quibus publica scholarum Buczacensium inscribuntur opera...* 1758—1763.

²⁷ Zlotkowska M. *Uniate Basilian School Drama...* — P. 31.

²⁸ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 4787/II, арк. 728.

²⁹ Österreichische Nationalbibliothek in Wien, die Handschriftenabteilung, Series Nova, cod. 3848, S. 270.

елегії, а третім популярним жанром є драми. Загалом у збірнику представлено вісім драматичних творів, з яких сім трагедій і одна комедія. Шість п'єс доповнені інтермедіями. Дві написані латинською мовою: „*Decus et Gloria Orthodoxorum Ceasarum in Domino Constantino Magno olim magna Fide, Pietate, atque Virtute commendato*“, „*Joannes III Sobiescius Magnus Rex Poloniarum*“, а шість польською: „*Daniel albo cześć Boga prawdziwego w wschodnich państwach rozmnożona*“, „*Napaść niewinna*“, „*Józef zaprzędany od braci*“, „*Józef Egiptu rządca uczyniony*“, „*Józef braci poznający*“, „*Hermenegild męczennik*“³⁰. Латиномовна драма зафіксована лише 1759 навчального року та представляє дві різні за змістом історії: одна про римського імператора Костянтина Великого, друга про монарха Речі Посполитої Яна III Собеського³¹. Польська історикія Б. Лоренс аргументувала брак латиномовної драми у наступних роках діяльності колегіуму впливом ідей Просвітництва, які у вигляді польської мови активно заміняли латинську на буцацькій сцені³². Інший польський дослідник Ю. Леванський звертає увагу на те, що першість у впровадженні народної мови у навчальні заклади належить ченцям-піярам, які ще у XVII ст. намагалися обмежити загальноприйняту латинську мову³³. Те, що латинська мова ускладнювала сприйняття такого типу творів, очевидно, а заміна її більш зрозумілою і не менш впливовою польською, дозволяла через драму охопити ширшу аудиторію та виконати головну дидактичну мету. Таким чином, дві наведені п'єси є останніми зразками латиномовної драми Буцацького василіянського колегіуму.

Diarium та *Synopsis*: історичне тло

Драма про Костянтина Великого, повна назва якої „*Decus et Gloria Orthodoxorum Ceasarum in Domino Constantino Magno olim magna Fide, Pietate, atque Virtute commendato*“ („Чесць і слава правовірним імператорам (в особі.— С. Г.) володаря Костянтина Великого, який колись прославився міцною вірою, побожністю та доблестю“)³⁴, поставлена учнями Буцацького колегіуму 24 лютого 1759 р., і її присвятили фундаторові навчального закладу М. Потоцькому. Про дату виконання, автора п'єси, акторський склад та передумови написання твору дізнаємося з документації колегіуму. Одним із них є „*Щоденник Буцацького колегіуму*“³⁵, що оповідає про життя василіянської спільноти в Бучачі за 1750—1770 рр. З нього дізнаємося, що трагедію поставили у другій половині дня суботи 24 лютого, і вона тривала 3 години, від 15 до 18 год. Описано у *Щоденнику* також передумови виходу її на публічну сцену.

³⁰ Zlotkowska M. *Uniate Basilian School Drama*...— P. 32—36.

³¹ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 4787/II, арк. 53—62, 70—91.

³² Лоренс Б. *Diarium actorum*...— С. 255.

³³ Lewański J. *Teatry szkolne w czasach poprzedzających początek działalności Teatru Narodowego // Teatr Narodowy w dobie Oświecenia*.— Wrocław, 1967.— S. 166—167.

³⁴ *Illustrissimo et excellentissimo Domino Nicolao*, p. La.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10887834_00048.html

³⁵ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 6196/II — *Diarium actorum collegij Buczacensis connotatorum per Patrem Hieronymum Nareziusz OSBM a principio Rectoratus sui scribi inchoatum (1750—1770)*.

Наприкінці 1758 р. ректор Бучацького колегіуму отець Маврицій (Каськович) звернувся до М. Потоцького про дозвіл надрукувати синопсис, тобто програму трагедії. Проте канівський староста відреагував, що це марнотратство. Зрештою, ректор переконав фундатора, аргументуючи це тим, що така програма примножуватиме славу професорів, студентів й самого колегіуму³⁶ та дозволить стати на рівні з єзуїтами і піярами, які тримали першість у виданні такої літератури³⁷. М. Потоцький прийняв аргументи ректора, внаслідок чого у Почаївській василіянській друкарні надрукували 118 примірників таких синопсисів³⁸. Практична сторона синопсисів цілком зрозуміла. Вони слугували приємним „сувеніром“ чи „рекламною брошурою“, яку роздавали пошанованим гостям для популяризації навчального закладу й заохочення до навчання дітей знатних шляхтичів.

Вже згадуваний *Синопис*³⁹ є важливим допоміжним джерелом, який складається з панегірика-присвяти найсвітлішому фундаторові М. Потоцькому (арк. А—L) та викладу змісту п'єси „*Decus et Gloria...*“ (арк. L зв.—N 2 зв.) з текстами хорів. У той час, коли перша частина *Синопис* написана латинською мовою й з усіма елементами барокової префації, друга — двомовна, передбачала практичне застосування. Короткий виклад змісту кожної сцени в усіх діях, написаний спершу латинською, а опісля перекладений польською, був зорієнтований на різного глядача і дозволяв зрозуміти сюжет драми. Тексти хорів написані польською, а короткий опис дії, що відбувається на сцені під супровід хору, наведено латинською. Поіменний список акторів із вказівками, яку роль виконували та звідки родом, доповнює програму і є цінним джерелом. *Синопис* доповнений гравюрою шляхетського герба Пиляв роду Потоцьких.

Цікавим, на наш погляд, видається питання авторства панегіричної промови, театральної програми та самого тексту драми. Щодо автора панегірика та драми, то існують лише припущення дослідників. Авторство панегірика приписують василіянському професорові поетики та риторики 1758—1760 рр.⁴⁰, генеральному префектові студій Порфирію (Скарбеку-Важинському). Ба більше, за каталогом Естрайхерів, П. Важинський переписав текст панегірика у свій записник промов (Orationes, t. 2, p. 40—112) у більш розлогому варіанті⁴¹. Польська дослідниця М. Підлипчак-Маєрович також вважає Порфирія (Скарбеку-Важинського) автором трагедії, звертаючи увагу на стиль письма в інших його творах, на роль викладача риторики, яку Порфирій займав у колегіумі, та на досвід навчання у Грецькій колегії св. Атанасія в Римі⁴². Цю тезу також розвиває архівний опис *Синопис*, де, ймовірно, трагедію „*Decus et Gloria...*“ написав П. Важинський — автор вірша *vernaculo idiomate*⁴³. Проте питання,

³⁶ Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 183.

³⁷ Okoń J. Dramat i teatr szkolny...— S. 26—29.

³⁸ Лоренс Б. Diarium actorum...— С. 255—256.

³⁹ Illustrissimo et excellentissimo Domino Nicolao...

⁴⁰ Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 188.

⁴¹ Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE).— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?sort=tytul&order=1&id=208755&offset=74493&index=1>

⁴² Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 182; Pidłypczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie...— S. 165.

⁴³ Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE).

що це за вірш і який стосунок він має до драми,— залишається відкритим. Тому, чи був саме Порфирій (Важинський) автором досліджуваної драми,— достеменно невідомо.

Іншим вірогідним автором п'єси міг бути настоятель Бучацького монастиря Ян Єронім (Нерезій), якого укладачі бібліографічних праць старопольської драми вказали саме як автора п'єси на підставі рукописної примітки на друкованій копії. Він був власником чималої приватної бібліотеки, щонайменше частину якої вклав у Бучацький колегіум. Зокрема, серед подарованих книг були й праці про мистецтво. Однак 1759 р. Єронім (Нерезій) уже не був настоятелем у Бучачі, що применшує його шанси на авторство⁴⁴. Чітко задокументованим є те, що міститься у передмові до трагедії у збірнику документів „*Acta scholarum*“, що *Синопис* трагедії присвячений найсвітлішому фундаторові існує у друці і що його виконала інша особа, а саме отець-ректор Маврицій (Каськович)⁴⁵. Цей фрагмент підтверджує те, що саме ректор був автором *Синописа*, а от автором драми був-таки хтось інший. Варто також згадати, що даний *Синопис* — чи не єдиний екземпляр такого роду літератури, інших друкованих програм Бучацького колегіуму не виявлено⁴⁶.

Сюжет, структура та стильові ознаки драми

Латиномовна драма „*Decus et Gloria...*“ побудована на відомому ранньохристиянському сюжеті про протистояння двох римських імператорів Костянтина та Максенція. В основі трагедії лежить історична подія — битва біля Мульвійського мосту, що відбулася між двома володарями 312 р. За переказами, там на небосхилі Костянтину з'явився напис „*In hoc signo vinces*“ та почувся голос Ісуса Христа.

Сюжет про першого християнського імператора у шкільній драмі не унікальний. У творах єзуїтів простежуємо шість варіацій п'єс, присвячених Костянтинові Великому, які були зіграні між 1569 та 1757 рр. у 15 європейських містах. Побутують такі назви: „*Flavius Valerius Constantinus*“, „*Constantini Orientis imperatori*“, „*Constantinus. Tragedia*“, „*Constantinus Augustus*“, „*Constantinus Magnus fundans basilicam Petri et Pauli Romae et suis humeris terram egerens*“, „*Constantinus Magnus imperator Romanorum*“⁴⁷. Проте, чи якась саме з єзуїтських драм лягла в основу василіянської, достеменно невідомо. Існують припущення, що драма про Костянтина Великого ґрунтується на творі візантійського літописця XI ст. Георгія Кедрена „*Compendium historiarum ab orbe conditio*“⁴⁸. Проте схожі мотиви ми бачимо і у творах Євсевія Кесарійського „*Vita Constantini*“, Лактанція „*De Mortibus Persecutorum*“ та у візантійського історика Зосима „*Історія в'єа*“. До того ж, попередній аналіз бібліотеки Бучацького василіянського монастиря за 1769 р. продемонстрував, що творів згаданих авторів у книгозбірні немає⁴⁹.

⁴⁴ Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 181—182.

⁴⁵ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 4787/II, арк. 52.

⁴⁶ Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 183.

⁴⁷ Окоń J. Dramat i teatr szkolny...— S. 317, 367, 377, 393.

⁴⁸ Lorens B. Tendencje oświeceniowe...— S. 182.

⁴⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 684 (Протоігуменат монастирів Чину св. Василія Великого), оп. 1, спр. 1103, арк. 4 зв.—8.

Трагедія складається з трьох дій, кожна з яких поділена на сцени. Драму доповнюють пролог, епілог, хор та канти, які виконували між діями драми. Наявність *partes minores* (*другорядних частин*) додає твору пишності та масштабності, що є рідкістю у драматичних творах василіян⁵⁰. Композиційно драма розпочиналася з прологу, що складався з римованих діалогів між Цезарем, Фортуною та Марсом. Далі йшла перша дія, яка завершувалася коментарем хору та короткою інтермедією. Всього було три дії і відповідно три виступи хору. Тексти хору збереглися у *Cynopsisi*. Звідси можемо припустити, що хор надавав емоційного забарвлення п'єсі, коментував дії героїв, схвалював чи осуджував персонажів. Завершувалася п'єса епілогом, присвяченим фундаторові.

Сюжет п'єси формують такі елементи:

- перша зав'язка (Дія 1, сцени 1—2);
- розвиток дії (Дія 1, сцени 3—5);
- друга зав'язка (Дія 2, сцени 1—2);
- розвиток дії (Дія 2, сцена 3);
- кульмінація (Дія 2, сцена 4);
- розв'язка (Дія 3, сцени 1—4).

Дія 1. Головний герой Максенцій, відчувши загрозу від християн, які знищують святилища богів, а на їх місці будують нові церкви, наказує своїм воїнам знищити всіх послідовників нової релігії та їхні святині. Проте один воїн, на ім'я Христул, виходить на середину площі і публічно визнає Христа Господа. Далі звертається до Максенція, аби той схаменувся і покавсяся. Максенцій, розлючений, не збирається слухати Христула. Одночасно з-під землі вилазить Чудовисько, якого бояться імператор та його військо.

Дія 2. Засмучені християни приходять до Костянтина, і він обіцяє їх захистити, спорядивши військо проти Максенція. Перед битвою на Мульвійському мосту Костянтинові з'являється небесне послання „*In hoc signo vinces*“ („Під цим знаком переможеш“) та знак хреста, який імператор велів набити на щити своїх воїнів.

Дія 3. Максенцій влаштував на мосту пастку Костянтинові, в яку згодом сам і потрапив. Максенцій гине у водах Тибру. Костянтин переможно в'їжджає до Рима. Його вітає натовп. Він віддає дяку єдиному Богові і вирішує спорудити церкву під титулом святого Хреста, що буде зразком для інших храмів.

Панегірична драма, адресована одному головному глядачеві, яким був М. Потоцький, стоїть на межі декількох тематичних категорій. Важка дидактичність тону свідчить про її спорідненість з релігійною та моралістичною драмою. А присутність реальних історичних осіб зараховує її до історичних п'єс⁵¹. Провідна ідея твору — служіння Богу та своїй Вітчизні, а також залежність людини від Бога. Сюжет побудований на класичному протиставленні добра і зла. Завдяки такій дуалістичності яскраво простежується мораль драми — „Коли Бог за нас, хто проти нас?“ (Послання апостола Павла до Римлян, 8:32), а також намагання виховати у молодих студентів певні чесноти. Персонажі є носіями античних чеснот, таких, як мудрість, мужність, справедливість, поміркованість. А також християнських: віра, доброчесність, милосердя.

⁵⁰ Zlotkowska M. *Uiate Basilian School Drama...*— P. 228.

⁵¹ Там само.— P. 64, 68.

На цьому перетині античності та християнства побудований і сам сюжет п'єси. Античний світ уособлює Максенцій, який вороже ставиться до християн. Костянтин же, на момент перших двох дій хоч і язичник, та все ж наділений позитивними моральними рисами. У драмі помітна також і еволюція Костянтина. Зі сповідника римської релігії він стає ревним християнином та захисником віри. У п'єсі немає категорії часу. На перший погляд видається, немовби всі події відбуваються впродовж року. Насправді твір охоплює 25 років життя імператора і його шлях до християнства.

Незважаючи на те, що Костянтин мав лик рівноапостольного, драма не є агіографічною, а зображає його як мудрого імператора. Цікаво також і те, що християни не були причиною битви на Мульвійському мосту між Максенцієм та Костянтином, як це зображено у трагедії. Історично — причини були радше політичні: бажання отримати статус імператора та заволодіти Римом, а не через повстання „невірних“ підданих. Акцент, який зміщений у бік християнства, цілком обґрунтований виховною метою василіянських колеґіумів.

У драматичному творі представлений 21 персонаж. Проте кількість акторів, що брали участь у виставі, дорівнює 46. Головними персонажами є Костянтин і Максенцій, а другорядними — Євтихій, Євгеній, Тимофій, Христовул, Чудовисько та ін. Героїв умовно можна поділити на два табори: ті, що оточують Максенція, й ті, що на боці Костянтина. Крім самостійних персонажів, у п'єсі представлені й збірні образи, такі як воїни, сенатори, вісники, яких грало багато акторів. Цікаво, що учасників хору у *Синописі* поіменно не згадано. Можливо, їхні функції виконували самі герої твору. Динамізму цій трагедії надають зовнішні ефекти перформативного та візуального характеру, а не розвиток сюжету чи персонажа. Ранньомодерна шкільна драма — це більше видовище, ніж літературний твір. Трагедія про Костянтина Великого була доповнена сценами з битв, знищенням храмів та жертвників богів. Акустичну оздобу створювали хор, звуки труб та вигуки акторів. Додатково справляла враження поява Чудовиська й чудотворного хреста.

Трагедія про Костянтина Великого є зразком барокової шкільної драми, про що свідчать орнаментовані словесні звороти, розлогі речення, описові конструкції та характерні скорочення слів. Спроба наслідувати античних авторів проявляється у квантитативному віршуванні тексту та добрій обізнаності автора з класичною римською літературою.

* * *

Одним із проявів окциденталізації у середовищі уніатів є василіянська шкільна освіта, що взорувалася на найкращі латинські зразки, зокрема єзуїтів. Системні запозичення на рівні мов викладання (латинська та польська), навчальних програм (п'ять вільних наук), літератури (переважно єзуїтських авторів), формаційних практик (Марійські братства, шкільні театри) впливали на виховання молоді, для якої латинська (західна) культура ставала ближчою і „своєю“.

У шкільній драмі „озахіднення“ відбувалося через мову образів, сюжетів, героїв та форм. Зміст трагедії „*Decus et Gloria...*“, що оповідає про велич першого християнина на троні Костянтина Великого, у другій половині XVIII ст. був добре відомим у латинському світі. Василіяни ж, вико-

ристовуючи популярні теми, творили власний драматичний репертуар, аби зрівнятися з лідерами найкращих освітньо-театральних практик. Латиномовна драма про Костянтина Великого вирізняється майстерністю написання, про що свідчать досконале володіння автора латинською мовою, використання різноманітних стилістичних фігур і художніх засобів, алюзій на класичну римську літературу та квантитативного віршування тексту. Також *Синопис* — короткий опис вистави, безперечно, був зроблений на зразок езуїтських та піярських, про це йдеться у *Щоденнику* колегіуму.

Ще одним проявом латинізації є монастирські книгозбірні, які на 90 відсотків склалися з латинопольської літератури. Саме ці твори лягли в основу сюжетів майбутніх шкільних драм. У корпусі документів „*Acta scholarum*“ не зафіксовано драм, базованих на руській історії, так само, як не зроблено спроб підкреслити зв'язки зі Східною Церквою та обрядом. Можливо, така ситуація пояснюється численними запозиченнями п'єс з латинської культури, де мотиви вистав походили зі Святого Письма, світової чи польської історії.

ДОДАТОК

Латинський текст та переклад представлено за принципом почерговості: спершу латинський текст, а по завершенні — український відповідник. Це здійснено з метою спростити читання та зіставлення оригіналу з перекладом. Обидва тексти доповнені посторінковими коментарями. Пропущені слова, доповнення та скорочення слів позначаються в латинському тексті квадратними дужками. Орфографічні помилки виправлено та зазначено в коментарях. Виправлення автора, текст під чорнильними плямами чи особливості вживання слів також зазначені. Коментарі щодо характеристики мови драми здійснено в латинському варіанті, а коментарі, пов'язані зі змістом та персонажами,— в українському.

Decus et Gloria Orthodoxorum Ceasarum in Domino Constantino Magno olim magna Fide, Pietate, atque Virtute commendato

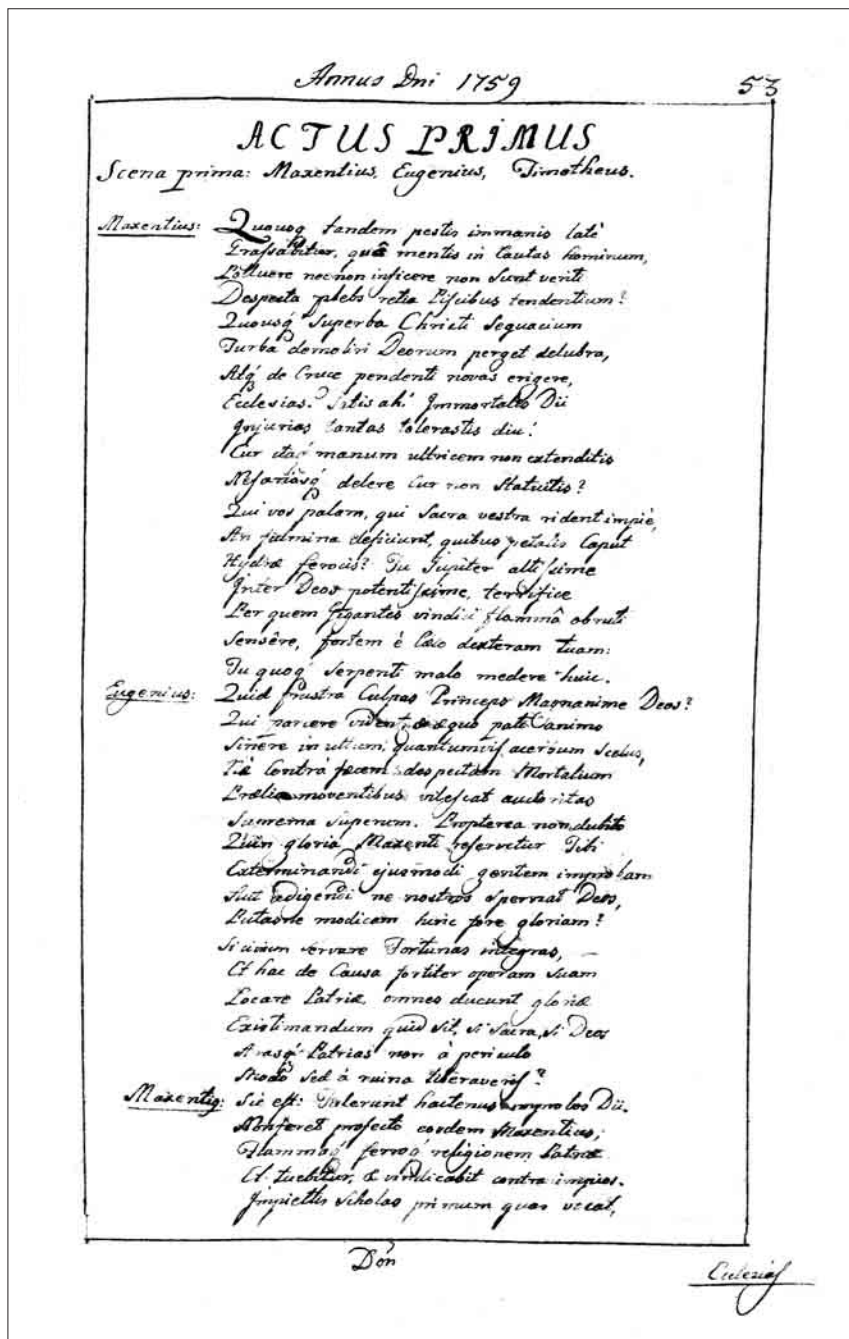
ACTUS PRIMUS

Scena prima

Maxentius, Eugenius, Timotheus

Maxentius: Quousq[ue] tandem pestis immanis late
Grassabitur*, qua mentis cautas hominum,
Colluere nec non inficere no sunt veriti
Despecta plebs retia piscibus tendentium?
Quousq[ue] superba Christi sequacium
Turba demolisi Deorum perget delubra,

* Знаки пунктуації у творі не свідчать про синтаксис, а радше слугують підказками для інтонування. Коми вказують на місце, де варто взяти дихання.

2. Фрагмент рукописного тексту п'єси

- Atq[ue] de cruce pendentis novae erigere,
Ecclesias? Satis ah! Immortales Dii
Injurias tantas tolerastis diu!
Cur itaq[ue] manum ultisicem non extenditis
Nesariasq[ue] delere Cur non statuitis?
Qui vos palam, qui sacra vestra rident impie,
An fulmina deficiunt, quibus petatis caput,
Hydrae ferocis? Tu Jupiter altissime
Inter Deos potentissime, terrifice,
Per quem Gigantes vidici flamma obruti
Sensere, fortem e caelo dexteram tuam
Tu quoq[ue] serpenti malo medere huic.
- Eugenius:** Quid frustra culpas Princeps Magnanime Deos?
Qui parcere vident, et aequo pati animo
Sinere in ultum, quantumvis acersum scelus,
Nae contra faecem despactam mortalium
Praelia moventibus vilescat auctoritas
Saprema superum. Propterea non dubito
Quin gloria Maxenti reservetur tibi
Exterminandi ejusmodi gentem improbam
Aut adigendi ne nostros spernat Deos,
Putasne modicam huic fore gloriam?
Si civium servare Fortunas integras,
Et hac de causa fortiter operam suam
Locare Patriae, omnes ducant gloriae
Existimandum quid sit, si sacra, si Deos
Arasq[ue] Patrias non a periculo
Modo sed a ruina liberaveris?
- Maxentius:** Sic est: Tulerunt hactenus improbos Dii,
Non feret profecto eosdem Maxentius,
Flammaq[ue] ferroq[ue] religionem Patriae
Et tuebitur, et vindicabit contra impios.
Impiet[ati] schollas primum quas vocant,
Ecclesias, in Orbe universo diruere,
Me cum decrevi neve restet in lapide lapis
Aras scelestas, diruam demoliar,
Aequabo telluri ductos in altum tholos.
- Timotheus:** Non improbo tuum Princeps iudicium
Quinimo celum pro Religione Patriae
Laudare satis non possum, scio etenim nihil
Ornare magis, atq[ue] decere Principes.
Quam Religionem, ejusq[ue] curam sedulam
Nihilominus non modicum cernens periculum
A gente Christicola, quae sacrarum tenax
Est posse conflari gnara cum sit artis magicae.
Id circo fortiter agendum, vel nihil.
- Maxentius:** Virtute qui pugnat, pugnatq[ue] pro Diis
Ars nulla tali magorum nocere potest,
Romam mihi sub esse votis militum
Nosti probe.

Timotheus: Verum hos int[er] quoq[ue] non desunt,
Hac peste qui laborent, quam copmescere,
In animo habes.

Maxentius: Quid laqueris? Milites
Sunt quoq[ue] quib[us] peregrina religio placeat?

Scena 2

Eutichius, Dux et dicti.

Eutichius: Princeps quid horas trahis inutiliter
Et non tuo satis consulis imperio
Sub esse Constantino plebs integra vult
Illius adventum praestolatur anxie
Cui se totos, quin et fortunas suas
Non Roma modo, sed integrum imperium,
Sacrare ducit honori

Maxentius: Haec tu mihi
Defferre nova venisti Eutichi tristia.

Eugenius: Si tibi senatus, Dux si cum milite favet,
Timenda non sunt verba plebis inanis
Quae volvit[ur] et mutat sententiam
Saepissime levi aura, undaq[ue] facilius.

Eutichius: In Principem decet fidelem sub ditum
Et praecavere, si malum quod ingruit
Et gratulari, si succedunt prospera.

Maxentius: Recte dicis Eutichi, hoc tamen unum superest.
Ut et tuearis cum vitae discrimine
Propriae, imperatoris vitam.

Eutichius: Id etiam teneo.
At vehementer errant, qui principes suos
Caelare cupiunt de rebus quae non fluunt
In imperio ad mentem eorum et sententiam
Nam sic haud quaquam reparari potest,
Acerba calamitas, quam mali homines
Struunt, praesciusq[ue] futura cladis animus
Non ita laedit[ur] quam si prorsus nesciat:
Et praeter expectanem si eveniat
Malum, fortius tunc peritringit pect[us] hominis.

Maxentius: Ergone magni putas haec a me fieri?
Monaciae sunt vanae nec Maxentii
Cor talibus flecti nugis facile patitur.

Eutichius: Et modica mala Princeps neglecta nocent
Scintilla sola demoliri Urbes integras.
Non raro consuevit, si eam extinguere negligas.
Obstare cum ab initio erat facilius nihil,
At creverit postquam in magnum incendium
Nec temperari facile, nec reprimi potest.

Maxentius: Ne timeas motus hic et temperabit[ur]
Et reprimetur, modo quod constitui
Fortiter agendum, et exequendum sine mora

- Dic veniat miles stip et Principis latum
Sed et cohortes cum Praefectis veniant.
- Eutichius:** Jisis parebo promptus redibo frequens,
Timeo! ne mihi ducam cohortem perniciem
At habeo spem promptiores in obsequia
Mihi futuras legiones quam Maxentio.
- Maxentius:** Delebo gentem berbaram, improbam impiam
Non nero profecto tantum effudit sanguinis
In mente quantum habet spargere Maxentius.
Cras hac in Urbe cunctorum sub oculis
Fluet fluminibus Christianorum cruor
Neve superuit vel in orbe ullus locus
Non transeat quo pro sitibus gladius
Maxentii ultor pro[ue] contemptis Diis.

Scena 3

*Eutichius, Stratonicus, Christodulus,
cum exercitu et dicti.*

- Eutichius:** Prompta venit ad nutus cohors Maxenti tuos
Expectat alacer jussa Principi sui
- Maxentius:** Imperum quod gero vobis referre debeo
Vos contulistis in me regiminis onus
Idem vos quoq[ue] forti tueminor manu,
Spero namq[ue] fere semper vos tidos mihi
- Eutichius:** Quantumvis animam cujus quam requireres
Hanc quisq[ue] nostrum labenter pro te daret
- Stratonicus:** Fires habenda si quae ferro quod hactenus
Feliciter gessi pro salute Patriae
Non diffido quod tractabo idem pro tua
Non dispari fortuna quae audaces juvat
- Christodulus:** Primum fadiet cor nostrum vulnificus chalybs
Quam ut dificiat nostra vel modicum fides,
In Principes hunc gessi animu[m] semperq[ue] geram
Qiae cernis arma prompta Maxenti sciad,
Ad te tuendum vel cum vitae dispendio.
- Maxentius:** Abdita mentis jam vobis pando consilia
Vestraeq[ue] comitto perspectae fodei,
Christicola gens superbum nimis extulit caput,
Quae nobis et nostra religioni dolos
Non cessat dtruere. Huic noseat potentem manum
Nostramq[ue] Deorumq[ue] nostrorum, qui compriment*
Nefanda scelera tanta, si lubet sciunt
- Christodulus:** At Christiani crimine et culpa vocant.
- Maxentius:** Parum ne criminis censes esse in eo
Spernunt quod aras, contemnuntq[ue] nostros Deos;
- Christodulus:** Quid ergo vis Maxenti, quid facere impers?

* Особову форму дієслова можна зрозуміти лише з контексту. На місці закінчення слова — чорнильна пляма.

- Maxentius:** Delere jubeo, quicunq[ue] Christum* colunt.
Christodulus: Relinque Princeps prava consilia tua,
Maxentius: Tu prava consilia quae operui vocas,
 Quid justius aut aequius esse potest,
 Quam religionem eam defendere,
 Quam suximus cum lacte atq[ue] imbibimus
Christodulus: Si Christianorum Diis invisum genus,
 Diis sinamus exterminandum quoq[ue],
 Verum quid est Maxenti quod in mente geris?
 Maxentius Maxentio tam subito dipimiles!
 Nuper colentes Christum gratiis prosequi
 Promiseras, nunc contra prosequeris odio!
 Sxicine putant[ur] cito mentes Principum?
Maxentius: Ad meliora nunquam converi pudet,
 Si Christianis videbar antea facilis,
 Nunc certe vires omnes convertam in eos
 Clades parabo immanes faciam neces.
 Christus eripiat, si tantas vires habet,
 Nostris e manibus fidos cultores suos
 Sed filio signifabri non suppetunt
 Arma, quibus defendat, nisi lignea
 Quae ferreis non possunt resistere diu.

Scena 4

Christodulus, Maxentius.

- Christodulus:** Si Christianum fuisse culpae vertitur
 Sub oculis habes criminis hujus reum
 Sum Christianus, Christum profiteor Deum
 Hunc pronus adoro, hunc reverenter colo,
 Deosq[ue] contemno, quos humanae manus
 Proclucere atq[ue] fabri mallei norunt.
 Convertite sed te Maxenti suadeo potius,
 Ad meliorem frugem citius redi
 Adq[ue] pristinam mente quantocius te recipe
 Consilia meliora sectari stude.
 Caedes quibus exterreri falsus putas
 Nos posse vitam nobis aeternam parant
 At vero tibi panam, aeternam caedem pariunt
Maxentius: Os comprime sceleste! Barbarum caput
 In principis conspectu sic audes loqui?
 Laesae majestatis, paenam ingrata lues,
 Haec quid video? Monstrum quod oculis meis
 Obiscit sese! Nos hinc referamus pedem.

---

* В оригіналі скорочення „Хрум“, що є сумішшю грецької та латинської мов.

Scena 5*Consurgit Monstrum fugiunt praesentes.*

Monstrum: Mane! Mane Maxenti deliciae meae
 In externinandis Christianis opem.
 Veni ut feram, tibi serviam fideliter
 Ex ubi gaudium meum! Amor meus!
 Te luce magis amo, te libens calo
 Redi redi Maxenti, cor redi meum.

ACTUS SECUNDUS**Scena 1**

Nunti[us] 1: Sensistis amici edictum Maxentii
 Perniciem in nostrae fidei conditum
 Consilii quid capiendum statuite.

Nunti[us] 2: Chari* sodales mors nobis vitam dabit
 Longe beatiorem ea qua nunc fruimur
 Cur igit[ur] eam fugere conamur, non video.

Nunti[us] 3: Libenter eam omnes acceptabimus
 Id circo tamen non curam ornittere
 Debemus qua fidei possemus consulere.
 Et ejus cultores conservare integros.

Nunti[us] 4: Consilium si vobis non displicet meum
 Adire Constantinum mea est sententia.
 Illi casus nostros et sortem miseram
 Exponemus, nostrasq[ue] res comendabimus,
 Non estis ignari quod Princeps sit pius
 Nec non benignus, comis, facilis, affabilis.
 Eamus ergo si placet consilium
 Omnes eamus!

Nunti[us] 1: Magnanimae Princeps Patriae nostrae salus
 Tibi faventes superos precamur exanimo
 Nos moseri afflicti tuam petimus opem
 Non temne miserorum quas cernis lacrymas**
 Et ferme jam prostratos solari velis

Constantinus: Quid est quod afflictos vos miserosq[ue] habet
 Fidenter exponite promptus succurrere
 Non negligam si tantae vires suppetunt.

Nunti[us] 1: Maxentius /: In ipsa nimiris ejus,
 Memoria linqua stupet artus tremunt:***
 Maxentius dico furore percitus****
 Dellere nos nullius criminis reos
 Injuste***** statuit. Tu vindex justitiae

* Латинізоване грецьке слово „χαίρι“.

** В оригіналі „lacrimas“.

*** Імовірно, позначення дужок.

**** Виправлення слова. Замість „e“ було „ae“.

***** Виправлення. В оригіналі написано слова окремо „in juste“.

- Hoc prohibe malum a nistris capitib[us]
Constantinus: Quid criminis tamen appingit obiscit
 Maxentius vobis?
Nunti[us] 2: Culpaе non conscii sumus
 Hoc vitio solum vertit[ur] at dicit[ur].
 Nobis quod haud plures cognoscum[us] Deos
 Praeter Unum.
Constantinus: Hoc ergo unicum
 Duntaxat est quod vobis crimini datur
Nunti[us] 8: Obiscitur aliud nobis praeterea
 Profecto nihil.
Constantinus: Bono sitis animo,
 Defectus sceleris jam mihi liquet satis
 Injuste* Maxentium vos odio prosequi
 Perspicio palam: Sortis me vestrae miseret
 Perspectum habetis amici chari mei
 Nunquam stetisse fortiter superbam**:
 Praecipue juncta crudelit[a]ti diu
 Regnare non potest, cito cadit, quia
 Sequit[ur] superbos ultor a fergo Deus,
 Haec tera quam colimus***, quem spiramur aer
 Et cuncta praepotentis condita manu?
 Continuo vigilant superbos deprimere
 Illud in super vobis favens polliceor
 Me vindicaturum tantas injurias
 Omni quo potero modo.
Nuntii omnes: Deus paria, Caesar praetia pro tantis tibi
 Mentis rependat.

Scena 2****

- Constantinus:** Ephebe proceres huc omnes convoca
Ephebus: Carendo jussis promptus imperium exequor
Constantinus: Afflictis opem ferre decere puto
 Saluto vos proceres imperii fidi.
NB Veniunt P[rocer]es*****
Proceres: Constantine vive decus salus[ue] imperii
Constantinus: Agite proceres mihi charissimi
 Agite unicus praecordiis nostris amor
 Columina patriae imperii decus
 Consilium prudens***** sine mora date
 Libere depromat quisq[ue] sensum suum

* У цьому випадку слово написано окремо і не виправлено автором, як у попередньому варіанті.

** Імовірно, ще один варіант позначення дужок.

*** Чорнильні плями або виправлення.

**** В оригіналі „Сцена 3“. У *Синопсисі* Друга дія поділена на чотири сцени. Найімовірніше, що Перша сцена містить у собі Другу сцену і мала б бути поділена на дві частини.

***** Nota Bene — вказівка для режисера.

***** У цьому слові є чорнильна пляма. Слово зрозуміле з контексту.

Quid faciendum censet in negotio
 Gravi imperii quod vobis aperiam
 Maxentius gentem mihi fidissimam
 Professione quos Christianos vocant
 Nullius scelleris auctores et conscios
 Delere statuit qui opem nostram cupiunt
 Hanc promisi eis omnib[us] ferre modis
 Ut principem decet pium in subditos
 Nec auxiliari posse aliter video
 Quam contra bella movenda Maxenti[um]
 Praecipue cum nostro monet[ur] imperio
 Et non* domos solum sed lucem hanc eripere
 Qua nunc frimur intentat furiosus nimis
 Ergo cui salus patriae vitaq[ue] sua
 Est dulcis et integritas in sontium
 Pugnare fortiter constanterq[ue] expedit
 Huic.

- Senator 1:** Itane Maxentius nostro capiti
 Minatur et fortunis? Pugnabo ad necem.
 Usq[ue] sinamq[ue] vitam eripere** mihi prius
 Quam vel leve consentire in dispendium
 Libert[a]tis, qua dulcius habeo nihil
- Senator 2:** E pectore durus evellat animam chalybs
 Prius premat q[ua]m turpis liberos servitus
 In praelia promptus impellit ire animus
 Stet Patria modo non invictus cadam
- Senator 3:** Hoc ipse pectus Patriae in clypeum feram
 Pro patria semper honestum duxi mori⁵²
- Senator 4:** Accende Constantine Martias faces
 Jube sonorum classicum belli sinet
 Superbienti Maxentio ultima dies
 Erit, cadat tyrannus fiat victima
 Et symbolum, ipse de pressae superbiae
 Quanticyus capiat tristia funera suo
 Nomini.
- Dux:** Invicte princeps procerto id habeo
 Non posse diu subsistere Maxentium
 Ruet tyrranus, impius Maxentius
 Clade memoranda posteris saeculis cadet.
 Semper felici praelia marte gerit,
 Cui est magni suorum ac patriae salus.
- Constantinus:** Non mediocriter de vestra gaudeo indole
 Excelsum animum, qui proceres maxime decet
 Exosculor. Vos cara cohors lectissima
 Pugnate fortiter, strenue fidenter

* „Non“ доставлено в тексті зверху.

** Виправлення літери та значок роз'єднання слів.

⁵² Алюзія на оду Горация з III тому твору „Carmina“: „Dulce et decorum est pro patria mori“.

Milites: Quae gerimus arma in nostram Deus vertat cladem
Aliquis si nostrum cordibus in est dolus.
Constantinus: Abstergite omnem si quis cor subit metus
Audaces irruite in Maxentii caput
Spero propitios non defuturos superos
NB. hic plangor tubarum tandem crucis apparatis.

Scena 3*

Constantinus: Quid cerno? Qu[ae] immago ingerit oculis
Meis in hoc signo vinces: veneror manum
Dei potentem, faventem pronus colo
Quanto cujus eadem fiant signa a fabris:
Armemur iisd[em] ducti spe non levi
Victoriae sequuntur.
Ephebus: fient sine Mora.
Senator 3: trophaea Principi apurgent nova
Cui ipse victoriam favens spondet polus.
Senator 2: Superbum noster mucro demetet caput.
Dux: Hostos superbus nostra sternet[ur] manu,
Ante triumphum c[ae]teri victoriam
Canere prohibent[ur] nobis vel astra jubent
Ephebus: Quae signa jusisti Princeps facta tuli
Constantinus: Accipite cruces symbolum victoriae
Nostr[ae], his muniti victores redibimus.
NB. hic iterum clangor tubarum.

ACTUS TERTIUS

Scena 1

Constantinus: Peracta bella, quies amica redit,
Maxentius prostratus cecidit furens.
Sic facile pereunt qui pro sua libidine
Vitam tyranni sectant[ur] quod per scelus
Evivis ille non veritus eat eripere
In ponte Milvio mihi quoq[ue] dolos
Struxit latentes quos miser ipse subiit.
Sic s[ae]pe in magistrum scelera redeunt suum
Altissime Deus qui singula nutu** regis
Qui pr[ae]potenti concutis ferram manu
Tibi debitas victor gratias refero.

Scena 2

Dux, senatores, et nuntii.

Dux: Triumphia C[ae]sar: victus jacet Maxentius,

* В оригіналі „Сцена 4“.

** Виправлення слова або чорнильна пляма.

- At victus armis tuis, I[ae]ta subeat Dies
 Qu[ae] posteriorum tradetur memori[ae]
 Non Roma tantum, fastis inscribet suis,
 Factum celebre tuum sed linguis obnib[us]
 In gentes omnes exhibit. Hoc Sarmata
 Remotus et Scytha, quisq[ue] longissime
 Dissiti habitant mirabunt[ur] attoniti.
- Senator 1:** Quos cunq[ue] cernis stantes in aula tua
 Gino cunq[ue] tibi sub esse datum
 Est gratulant[ur] omnes victori ex animo.
- Senator 2:** Gaudia perpetua pleno tibi fluant alveo,
 Nam liverasti patriam ex invidia
 Quas duxerax erat nuper dolosus Maxentius.
- Senator 3:** Permite princeps pigere oscula dexter[ae];
 Maxentius qua victus cecidit miser.
 Qu[ae] gaudia nobis parasti nunquam dici
 Possunt satis; aut dictione complectier.
- Senator 4:** Constantine vive patri[ae] pr[ae]sidium
 In lingos annos nobis te sospitet Deus,
 L[ae]tum triumphum populus integer canit.
 Et gratulatur* et gaudet sibi te Principe
 Se Christiani I[ae]titia omnibus magis
 Exiliunt, quod signis Deus c[ae]litus.
 Monere dignatus est eorum gratia:
 Gesturum feliciter te bella suscepta.

Scena 3

- Constantinus:** Vici inimicus vestra suffultus ope
 Sed Christianorum magis auxilio
 Dei fretus hinc vobis gratias habeo,
 Summas [et] habeo semper vivam quoad.
 Jam vero maximo [et] unico Deo,
 Quem Christiani reverenter [et] pie colunt
 Altaria consurgant omni in loco nova
 Nov[ae]sq[ue] basilic[ae] laudes in quib[us],
 Non sileant unq[ua]m victo riferae crucis,
 Firmam ratamq[ue] meam hanc sententiam volo
 Propterea comitto tibi curam** [et] vigiliam
 Ut hoc edictum in civitates singulas,
 Quin et*** iri orbem pertranseat universum.
- Dux:** Justa imperas, curabo promptus exequi.

Scena 4

- Constantinus:** Non satis est imperasse aliis ecclesias

* Велика чорнильна пляма, але текст прочитується.

** Виправлення слова. Першопочатково було слово „agam“, що означає вівар, жертовник, пам'ятник.

*** Перший варіант написання в тексті слова „quinet“ разом. Є знак поділу слів.

[Ae]dipiandas si exemplo ipse non pr[ae] eam
 Amplum pro in struam templum de marmore
 Ubi locetur pars veneran[ae] crucis
 Ut discat orbis colere eam ex Principe.

Desunt Pauca

Perpetus resonet nostris ex oribus gloria
 Gymnasii fundatoris Nicolai
 Illustrissimi Palladis alumni chari
 Hoc vobis relinquo injunctum ut mater
 Vestrum pia, vos ut filii exequiminor
 Tibi vero promitto fundator illustrissime quod
 Semper honos nomenq[ue] tuum laudesq[ue] manebunt
 Idem vos quoq[ue] tacto pectore spondite
 Et quem admodum iterum dico vos dicite quoq[ue]
 Semper honos nomenq[ue] tuum laudesq[ue] manebu

ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Бібліотека Інституту ім. Осолінських у Львові), оп. 1, спр. 4787/II, арк. 53–62. Оригінал.

ПЕРЕКЛАД

**Честь і слава
 правовірним імператорам (в особі.— С. Г.)
 володаря Костянтина Великого,
 який колись прославився міцною вірою, побожністю та доблестю**

ДІЯ ПЕРША

Сцена перша

Максенцій⁵³, Євгеній⁵⁴, Тимотей

Максенцій: Допоки буде лютувати ця страшна пошесть по всіх
 усюдах, яку негідна юрба людей, що заповнює сітки
 рибою, не соромиться поширювати і заражати нею не-
 обережні уми?
 Допоки нахабна юрба послідовників Христа буде нищи-
 ти святилища богів і зводити нові церкви Розп'ятому?
 Ах, вже досить довго ви, безсмертні боги, терпите ве-
 ликі кривди!
 Чому ж ви не простягнете мстиву руку?
 Чому не знищите злочинців?

⁵³ Марк Аврелій Валерій Максенцій (306—312) — римський імператор, син Максиміана. За підтримки преторіанської гвардії і плебсу проголосив себе імператором. Здобув перемогу над Галерієм 307 р., а 312 р. був розбитий військами Костянтина I й потонув у р. Тибр (The Oxford Dictionary of Late Antiquity.— Oxford, 2018.— P. 990).

⁵⁴ Євгеній — з грец. Ευγενής — благородний, величний, вельможа (Там само.— P. 626).

- Вони ж відверто висміюють вас та ваші святині.
Невже бракує блискавиць, щоб поцілити в голову лютої гідри?!
- Ти, Юпітере, найвищий, найсильніший і наймогутніший серед богів. Завдяки тобі Гіганти були затьмарені вогнем мстивим, пізнавши могутню руку з неба.
Знищи й цю пошесть, що насувається.
- Свгеній:** Чому намарно докоряєш, благородний володарю, богам? Вони ж бо бережуть нас, спокійно терплять і залишають без покарання, хай який страшний злочин. Аби тільки не знецінився верховний авторитет богів серед тих, що воюють проти цього нищого осаду з-поміж смертних. До того ж, не сумніваюся, Максенцію, що тобі приготована честь, коли знищиш цей негідний люд або ж змусиш їх поважати наших богів. Невже думаєш, що матимеш малу славу? Усі вважають славним, коли збережено непорушний добробут громадян і відважно присвячено своє життя Батьківщині. А як же варто оцінювати те, що ти вбережеш святині богів та вітцівські вівтарі не лише від небезпеки, але й від руїни?
- Максенцій:** Правду кажеш. Досі терпіли боги нечестивців, але Максенцій терпіти їх не буде. Він збереже і врятує благочестя Батьківщини вогнем і мечем. Насамперед я вирішив по всьому світу руйнувати оті церкви, що їх називають школами нечестивости. І не зостанеться каменя на камені. Я знесу, знищу і вирівняю із землею куполи, що здіймаються увись.
- Тимотей:** Я не засуджую, володарю, твій присуд, бо навіть не можу достатньо вихвалити твою ревність до батьківського благочестя. Знаю, що ніщо так не прикрашає і не возвеличує володарів, як благочестя і наполеглива турбота про нього. Та все ж вбачаю чималу небезпеку від племені христопоклонників, яке вперте у своїх священнодійствах і знається на чаклунській штуці. Тому закликаю діяти рішуче або ніяк.
- Максенцій:** Хто бореться відважно і воює за богів, тому жодне мистецтво магів не зашкодить. Ти добре знаєш, що Рим мені кориться завдяки вірності воїнів.
- Тимотей:** Правда, є серед них і такі, що хворіють цією пошестю, яку ти маєш на думці здолати.
- Максенцій*:** Що ти кажеш?! Невже є воїни, яким чужа релігія подобається?!

* Фрази персонажів, розпочаті не з нового рядка, а зі середини, текстологічно відображають режисерський прийом розірваної фрази попереднього мовця, перебивання його або ж емоційне доповнення.

Сцена 2

Євтихій, воєначальник і вищеперелічені.

- Євтихій:** Володарю, чому даремно тягнеш час і не рятуюєш свою владу? Весь народ хоче бути під Костянтином і нетерпляче очікує його приходу.
Не лише Рим, але й вся імперія має за честь присвятити йому себе і свої долі.
- Максенцій:** Ти прийшов сюди, Євтихію, щоб повідомити мені сумні новини?
- Євгеній:** Якщо тебе сенат і правитель з військом підтримують, то слова недоумкуватої юрби не страшні.
Бо думку свою вона змінює швидше, ніж я забрудню воду і повітря.
- Євтихій:** Вірному підданому личить застерігати правителя, якщо нависає якесь лихо і вітати його, якщо все йде успішно.
- Максенцій:** Добре кажеш, Євтихію.
Усе-таки одного бракує — аби ти, ризикуючи власним життям, оберігав життя імператора.
- Євтихій:** Я з цим погоджуюся.
Та все ж, сильно помиляються ті, які хочуть, щоб їхні володарі ховалися від справ, що не йдуть в імперії згідно з їхнім задумом і рішенням. Бо так аж ніяк не виправиш це страшне лихо, що чинять ці злі люди.
Розум, що передбачає майбутню поразку, не так шкодить, аніж тоді, коли цілковито не знає. І якщо всупереч сподіванню станеться лихо, тоді сильніше пригнічує.
- Максенцій:** Невже ти вважаєш, що мені варто так робити?
Даремні ці погрози!
Серце Максенція ніколи не здригнеться від таких дрібниць.
- Євтихій:** Володарю, навіть невелике лихо, якщо ним знехтувати, шкодить.
Поодинокі іскра знищує цілі міста, якщо не погасиш її.
Хоча на початках не було нічого легшого, ніж їй протистояти. Та вже коли ця іскра розрослась у велику пожежу, тоді не зможеш її так легко стримати і приборкати.
- Максенцій:** Не бійся, це заворушення буде вгамоване і придушене дуже швидко.
Скажи, нехай прийдуть воїни і вишикуються поруч з володарем.
І нехай прийдуть когорти з префектами⁵⁵.

⁵⁵ Префект — посадова особа в Стародавньому Римі, високопоставлений очільник міста (Praefectus urbi), керівник адміністрації (Praefectus civitatis), суду (Praefectus iuri dicundo), державного господарства (Praefectus annonae), армії (Praefectus legionis) чи флоту (Praefectus classis). Походив, як правило, зі стану сенаторів чи вершників (The Oxford Clas-

- Євтихій:** Я охоче підкорюся і живий повернуся.
Непокоюсь, бо не моїм наказом веду військо на смерть.
Та все ж зберігаю надію, що майбутні легіони в покорі
служитимуть мені, як і Максенцію.
- Максенцій:** Я це плем'я варварське, невірне й нечестиве, знищу!
Напевне Нерон не пролив стільки крові, скільки має
на думці пролити Максенцій.
Завтра в цьому місті на очах у всіх ріками проллється
християнська кров. І не залишиться навіть жодного
місця у всьому світі, куди Максенцієвий меч-каратель
за обряди і за зневажених богів не сягне.

Сцена 3

Євтихій, Стратоній*, Христовул** з армією і вищепереліченими.

- Євтихій:** За твоїм наказом прибуло готове військо, Максенцію.
Завзято очікує повелінь свого володаря.
- Максенцій:** Владу, яку маю вам повернути, ви довірили мені.
І яку ви також захищаєте міцною рукою.
Надіюся, що будете вірні мені завжди.
- Євтихій:** Хоч би навіть життя вимагав,
його кожен із нас віддавав би за тебе охоче.
- Стратоній:** Слід вірити. Адже якщо досі я успішно боровся мечем
заради порятунку Батьківщини, то не сумніваюся, що
взьмуся за нього й заради твого порятунку з такою ж
фортуною, яка сприяє відважним.
- Христовул:** Хай краще проб'є наше серце меч-розсікач, аніж хоч
трішки похитнеться наша вірність.
Я завжди так ставився і буду ставитись до володарів.
Знай, Максенцію, ця зброя, яку бачиш, готова тебе за-
хищати навіть ціною життя.
- Максенцій:** Тепер відкрию вам потаємні рішення і віддам вашій
безсумнівній вірності:
Христопоклонне плем'я підняло надміру горду голову і
продовжує влаштовувати підступи нашій релігії.
Нехай воно пізнає нашу і наших богів могутню руку,
які, дізнавшись, придушуть ці страшні злочини з влас-
ної волі.
- Христовул:** Але ж християни вільні від всякого злочину і вини.
- Максенцій:** Чи ти вважаєш, що замало провин мають?
Вони ж зневажають і насміхаються з наших богів.
- Христовул:** Що ти хочеш, Максенцію? Що наказуєш робити?
- Максенцій:** Я наказую знищити всіх, хто шанує Христа.

sical Dictionary / Ed. by S. Hornblower and A. Spawforth.— Oxford, 2005.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-5297?rsk=IRtqNL&result=1>

* Стратоній — ім'я походить від грец. слова „στρατιώτης“ і означає воїн.

** Ім'я Христовул складається з двох грецьких слів: „χριστ“ вказує на належність персонажа до християнської спільноти, а „δούλος“ означає слуга. Христовул — слуга Христа.

- Христовул:** Полиш, правителю, свої лукаві задуми.
- Максенцій:** Ти називаєш лукавими задуми, які я відкрив?!
Що ж може бути праведніше і справедливіше, ніж захищати релігію, яку ми увібрали і всмоктали з молоком.
- Христовул:** Навіть якщо рід християнський богам немилий, чи ми дозволимо богам знищити правду, яку носиш у розумі, Максенцію?
Максенцій на Максенція став не схожий!
Раніше ти обіцяв тим, що почитають Христа, дарувати милість, зараз, навпаки, переслідуєш!
Отак швидко змінюються задуми володарів?
- Максенцій:** Ніколи не соромно змінитися на краще.
Якщо раніше я здавався християнам м'якосердим, то сьогодні, навпаки, направляю всю свою силу на них.
Влаштую жорстокі побоїща і вбивства.
Якщо ж Христос такий могутній, то нехай визволить своїх вірних послідовників із наших рук.
Однак синові теслі не допоможе зброя, якою їх захищатиме, бо вона дерев'яна і не вистійть довго проти залізної.

Сцена 4

Христовул, Максенцій.

- Христовул:** Якщо бути християнином вважається провинною, то в тебе перед очима винуватець цього злочину.
Я християнин і визнаю Христа Бога.
До нього, схилившись, молюся.
Його шанобливо почитаю.
Я не визнаю богів, яких людські руки і знаряддя майстрів створюють.
Я закликаю тебе, Максенцію, негайно повернися до добрих діл і до того, як мислив колись.
Працюй усердно, щоб слідувати найкращим задумам.
Вбивства, якими ти нас намарно лякаєш, готують нам вічне життя, а тобі породжують вічну кару.
- Максенцій:** Закрий злочинний рот! Варварська морда!
Як ти смієш говорити перед лицем володаря?
Ти зазнаєш ганебної кари за образу величності⁵⁶.
О! Що я бачу?! Що це за потвора в мене перед очима?
Тікаймо звідси!

⁵⁶ Закон „Про образу величності“ був прийнятий під час правління римського імператора Тиберія (42 р. до н. е.—37 р. н. е.), який через страх втратити владу вирішив засуджувати всіх, хто навіть ненароком висловився зневажливо про імператора. Миттєвому знищенню підлягали сенатори, які готували державний заколот (The Oxford Classical Dictionary.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-6440>)

Сцена 5

З'являється Чудовисько і всі присутні втікають.

Чудовисько: Залишся! Залишся, Максенцію, улюбленцю мій.
Я прийшов, щоб допомогти тобі знищувати християн.
Я служитиму тобі вірно, радосте моя! Любове моя!
Люблю тебе більше світла. Я потурбуюся про тебе охоче.
Повернись! Повернись, Максенцію. Повернись, моє серце.

ДІЯ ДРУГА

Сцена 1

Вісник 1: Ви чули, друзі, наказ Максенція, виданий на погибель нашої віри?
Вирішуйте, що нам робити.

Вісник 2: Любі товариші, смерть подарує нам блаженніше життя, ніж те, яким ми сьогодні насолоджуємося.
Чому ж ми тоді намагаємося втекти, не розумію.

Вісник 3: Ми охоче приймемо її всі по черзі.
Та все ж, ми повинні дбати про віру, а її послідовників зберегти живими.

Вісник 4: Якщо вам мої рішення милі, то маю думку звернутися до Костянтина.
Розкажемо йому про наші нещастя і долю нележку.
Знайте, що правитель він милосердний, добрий, ласкавий, великодушний та привітний.
Отож ходімо, якщо ця порада вам подобається.
Усі ходімо!

Вісник 1: Великодушний правителю, благополуччя нашої Батьківщини, ми від душі молимо за тебе небеса.
Вбоги й знедолені, ми просимо твоєї сили.
Не відкидай нещасних, що проливають сльози, і утіш тих, що на порозі смерті.

Костянтин⁵⁷: Чому ви такі нещасні й знедолені?
Сміливо говоріть, я допоможу і не відмовлю вам, допоки стане сил.

Вісник 1: Максенцій... Лише від думки про це ім'я мова втрачається, а тіло тремтить. Максенцій, кажу ж бо, розбурханий люттю, несправедливо вирішив знищити нас — у жодному злочині невинних.
Ти, захиснику справедливості, вбережи наші голови від цього зла.

Костянтин: Що за злочин приписує вам Максенцій?

⁵⁷ Костянтин Великий (272—337) — римський імператор, що припинив переслідування християн і дозволив сповідувати Христову віру в усій імперії. Одноосібний імператор Римської імперії, який переніс столицю до Візантії. Незважаючи на підтримку християн та розвиток Христової віри, сам охрестився лише на смертному ложі. Вважається першим християнином на троні, християнським святим та рівноапостольним (The Oxford Dictionary...— P. 381).

- Вісник 2:** Ми не маємо якоїсь провини.
Нас звинувачують ледве в тому, що не визнаємо багатьох богів, а лише Одного.
- Костянтин:** Оце те єдине, що ставлять вам у провину?
- Вісник 8:** Крім того, нам більш нічого.
- Костянтин:** Бадьоріться!
Відсутність злочину тепер мені цілком ясна.
Бачу, що Максенцій несправедливо вас переслідує.
Співчуваю вашій долі.
Знайте, мої дорогі друзі, що гордість ніколи міцно не стояла. Особливо, коли вона поєднана з жорстокістю, довго панувати не може — швидко падає, бо Бог слідує за гордими, неначе месник.
Ця земля, яку обробляємо, повітря, яким дихаємо, і все, створене рукою Всевишнього, не забувають утискати гордих.
До того ж, я вам прихильно обіцяю, що відімщу за такі великі кривди у всякий можливий спосіб.
- Всі вісники:** Нехай Бог винагородить тебе, цезарю, достойною ціною за такі великі заслуги.

Сцена 2

- Костянтин:** Ефебе, склич сюди всіх вельмож.
- Ефеб*:** Корюся велінню і з готовністю виконаю наказ.
- Костянтин:** Вважаю, що годиться допомагати знедоленим.
Вітаю вас, вірні вельможі імперії!
- Знать:** Хай живе Костянтин! Слава і процвітання імперії!
- Костянтин:** Ну ж бо, щонайдорожчі мені вельможі.
Ну ж бо, єдина любове нашого серця, опоро Батьківщини, окрасо імперії, без вагань дайте мудру пораду.
Хай кожен вільно висловить свою думку, як він вважає треба чинити у поважній справі імперії. Її ж бо зараз вам відкрию.
Максенцій вирішив знищити найвірніший мені рід, який називають християнами за їхнім сповіданням. Та вони не причетні до жодного злочину. Лиш прагнуть нашої допомоги.
Я пообіцяв надати їй будь-яким способом, як і годиться діяти милостивому правителю щодо підданих.
Не бачу іншого варіанта допомоги, як виступити військово проти Максенція, який погрожує нашій імперії і має намір, геть шалений, відібрати не лише Вітчизну, але й світло, яким ми тепер втішаємося.
Отож, кому благополуччя Батьківщини, власне життя і порятунок невинних є солодким, тому слід хоробро й стійко битися.

* Ефеб — з грец. „ἔφηβος“. У давньогрецькому суспільстві та міфології ефебом називали хлопця у віці 17—18 років, який пройшов період посвяти, що складався з військової підготовки.

- 1 сенатор:** Оце так Максенцій погрожує нашому життю і добробуту? Я битимусь на смерть.
Швидше дозволю вбити себе, аніж погоджуся на втрату, нехай і невелику, але свободи, яка солодша над усе*.
- 2 сенатор:** Хай краще жорстокий меч вирве з моїх грудей душу, ніж ница неволя душитиме вільних.
Завзятий дух кличе йти до бою.
Нехай лиш Батьківщина встоїть, а я, нескорений, не впаду.
- 3 сенатор:** Я сам принесу це серце Батьківщині на щиті.
Я завжди вважав, що за Батьківщину почесно померти.
- 4 сенатор:** Розпали, Костянтине, Марсові вогні⁵⁸.
Вели, нехай звучить гучна бойова труба.
І буде останній день гордовитого Максенція.
Нехай впаде тиран, ставши жертвою та символом приборканої гордині. І хай чимдуж відбудеться його жалобне поховання.
- Воєначальник:** Непереможний володарю, я певен, що Максенцій не зможе довго встояти — впаде тиран.
Нечестивий Максенцій впаде в пам'ятній майбутнім вікам поразці.
Того не полишає удача в бою, кому дорогий добробут ближніх та Батьківщини.
- Костянтин:** Неабияк радію з вашого характеру і захоплююся висотою духу, гідного якнадостойніших вельмож.
Ви, дорога і вибрана когорто, бийтеся хоробро, завзято і вірно.
- Воїни:** Нехай Бог зверне зброю, що ми несемо, нам на поразку, якщо якесь лукавство є в наших серцях.
- Костянтин:** Відкиньте всякий страх, що закрадається в серце.
Ви, відважні, зваліться на голову Максенція.
Надіюсь, що милостиві небеса нас не покинуть.
NB: Тут гук труб і поява хреста.

Сцена 3

- Костянтин:** Що я бачу?!
Що це за образ з'явився на очі мої?
„Із цим знаком переможеш“⁵⁹.

* Просвітницька ідея свободи як найвищого блага — провідна ідея, якою керувалася польська шляхта.

⁵⁸ Марс був богом війни, але, на відміну від грецького Ареса, не задля вбивств і грабунку, а задля встановлення порядку. Марсові вогні — поетичний троп, метонімія на позначення війни (The Oxford Dictionary...— P. 1080).

⁵⁹ Згідно з Лактанцієм, перед початком битви Костянтин побачив у небі зображення Хреста, а з ним грецькі слова „Εν Τούτῳ Νίκα“ („З цим переможеш“). Він наказав військам, щоб вони прикрасили свої щити Хрисмоном (монограма імени Христа, яка складається з двох грецьких літер **X** та **P**, схрещених між собою). Історично, найвідоміше використання Хрисмона в цій битві було здійснено для лабарума (давньоримського військового прапора). Лабарум мав на кінці дзвоник, а на самому полотнищі напис „Nos vince“ (Ісичен-

Я вшановую могутню і помічну руку Бога і поклоняюся їй, опустившись долілиць.
Нехай щодуху майстри зроблять такі ж знаки.
Озброймося ними, бо нас веде велична надія на грядущу перемогу!

Ефеб: Все буде зроблено якнайшвидше.

3 сенатор: Постануть нові трофеї для нашого володаря, якому саме небо, сприяючи, обіцяє перемогу.

2 сенатор: Наш меч зітне горду голову.

Воєначальник: Зарозумілий противник загине від нашої руки.

Онде небо нам наказує, що до тріумфу заборонено ще співати перемогу.

Ефеб: Правителю, я приніс ті знаки, що ти наказав зробити.

Костянтин: Візьміть хрести, символ нашої перемоги.

Укріпившись ними, ми повернемося переможцями.

NB: Тут знову звучання труб.

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена 1

Костянтин: Закінчена війна. Завітний спокій повертається.

Знавісний Максенцій впав повалений.

Отак легко гинуть ті, які через своє пожадання ведуть життя тирана. Адже він не боявся злочинно позбавляти життя інших.

Навіть на Мульвійському мості він влаштував мені таємні підступи, які ж по ньому нещасному і вдарили. Так бо злодіяння часто повертаються до злочинця.

Всевишній Боже, що одним кивком правиш, що розхитуєш землю сильною рукою, Тобі я, переможець, приношу достойні подяки.

Сцена 2

Воєначальник, сенатори й вісники.

Воєначальник: Торжествуй, цезарю, переможений Максенцій лежить та ще й повалений твоєю зброєю.

Нехай настане щасливий день, що в пам'ять нащадків прийде.

Не лише Рим впише у свої літописи твоє діяння славне, а в усі народи всіма мовами пошириться воно. Далекі сармати, скіфи і всі, хто ген-ген проживають, вражені, дивуватимуться з нього.

1 сенатор: Глянь-бо, ті, хто стоять у твоєму дворі, і ті, кому дано бути підданими, вітають переможця від душі.

2 сенатор: Хай вічні радощі пливуть тобі повним руслом, бо ти

визволив Батьківщину від насмішок, які зводив недавно підступний Максенцій.

3 сенатор: Дозволь, володарю, поцілувати правицю, що нею переможений жалюгідний Максенцій.

Радощі, які ти нам подарував, неможливо відтворити, ані словом охопити.

4 сенатор: Живи, Костянтин, захиснику Вітчизни!

Бог охоронятиме тебе для нас ще довгі роки.

Чесний народ оспівує радісний тріумф, вітає себе і радіє, що ти є його володарем.

Християни веселяться більше за всіх, тому що Бог задля них знаками з неба сповістив, що ти проведеш щасливо розпочату війну.

Сцена 3

Костянтин: Я переміг ворога завдяки вашій силі,

але більше через допомогу Бога християн.

Саме тому я дуже вдячний вам і завжди буду, допоки житиму.

Тож нехай постануть скрізь нові вівтарі та нові базилики великому і єдиному Богові, якого християни почитають з повагою та благочестям. І нехай у них ніколи не змовкає прослава всепереможного Хреста.

Волю, щоб це рішення було міцним і законним. Тому доручаю тобі турботу і нагляд, аби цей указ розійшовся по всьому світу*.

Восначальник: Ти велиш справедливо. Я охоче потурбуюся, щоб виконати це.

Сцена 4

Костянтин: Недостатньо наказати іншим творити церкви, якщо сам не є прикладом.

Саме тому я возведу величний храм з мармуру**, де частина буде присвячена прославі Христа, щоб світ вчився від володаря його почитати.

Залишається дещо додати

Нехай завжди з наших уст звучить прослава всесвітлішому фундаторові гімназії Миколаю,любому вихованцю Паллади***.

* Простежується натяк на Міланський едикт 313 р., виданий імператором Костянтином, згідно з яким припинилися гоніння на християн і проголошувалась релігійна терпимість на території Римської імперії. Едикт передбачав повернення християнам усієї власности, яку від них забрано під час переслідувань.

** Імовірно, йдеться про Храм Гробу Господнього, який за наказом Костянтина був збудований 335 р. на місцях Розп'яття та Воскресіння Ісуса Христа. Храм став головною святинею християн і метою завойовницьких хрестових походів в епоху Середньовіччя.

*** Афіна Паллада — давньогрецька богиня війни, мудрости та ремесел.

Я залишаю вам цей наказ, щоб ваша благочестива Мати* і щоб ви, сини, йому слідували.
Тобі ж, найясніший фундаторе, обіцяю, що честь і слава твого імени ніколи не промине.
Також і ви, поклавши руку на серце, присягайте. Так як я кажу, так і ви кажіть: „Честь і слава твого імени ніколи не промине“.

Solomiya HREBENIAK

**„DECUS ET GLORIA...“:
A LATIN SCHOOL DRAMA ABOUT CONSTANTINE THE GREAT (1759)
IN BUCHACH BASILIAN COLLEGE**

The author investigates school drama within the educational process of the Basilian Order. In particular, a Latin school drama about Constantine the Great is studied as one of the elements of the Occidentalization of Uniate cultural practices. The drama was created in Buchach Basilian College in 1759. The „westernization“ of the school drama occurred due to the language of images, plots, characters and forms. On the one hand, the content of the tragedy „Decus et Gloria...“, which tells of the greatness of the first Christian monarch, was well-known in the Latin world in the second half of the 18th century. On the other hand, the Basilians used popular themes to create their own dramatic repertoire to equal the leaders of the best educational and theatrical practices. The Uniate drama about Constantine the Great is written very skillfully. This is indicated by the author's excellent knowledge of Latin, various stylistic figures and artistic techniques, allusions to classical Roman literature and quantitative metre. Also, the Synopsis, a short description of the play, undoubtedly was made on the model of the Jesuits and Piarists. This is evidenced by the Diary of the College. The tragedy „Decus et Gloria...“ is one of the last Basilian school dramas written in Latin. The Ukrainian translation and edition of the Latin drama are published for the first time in this article. The historical and linguistic analysis of the drama was made with comments on the linguistic features, stylistic and compositional techniques, the content of the play, the main characters and the main historical events. The author also analysed discussions around authorship and intertextual borrowings in the allusions and plot.

---

* „Мати“ в сенсі Батьківщина, рідна земля.